

# TEZNER ELMÉLETE A RENDI ALKOTMÁNYOKRÓL.

Első közlemény.

## I.

Tezner Frigyesnek kétségtelenül nagy és eléggé nem méltányolható érdeme, hogy a rendi államjog szellemét és technikáját kutatva, vizsgálódásait a magyar rendi alkotmányra is kiterjesztette. De bármennyire alkalmasak Tezner tanulmányai arra, hogy gondolatokat ébresztszenek, kutatásra sarkalljanak s jogtörténelmi irodalmunkat lethargiájából felrázzák, — Tezner szemében a mi rendi alkotmányunk megismerése mégsem cél, hanem csak eszköz, még pedig részint egy előre elfoglalt tudományos álláspontnak, részint egy politikai hitvallásnak az igazolására.

Hogy Tezner a magyar rendi alkotmánynyal foglalkozó irataiban tényleg egy előre elfoglalt tudományos álláspontot akar igazolni, — ezt maga Tezner is elismeri. Hiszen *A rendi államjog technikája és szelleme* című munkájában ő maga mondja el, hogy «eredetileg az osztrák tartományúri közigazgatási bíráskodást tanulmányozta»; hogy idevágó munkájának «a rendiségre vonatkozó részei sokkal nagyobb figyelmet keltettek, mint maga a tulajdonképeni tárgy»; hogy a rendiség kérdésében polémiája támadt Rachfahllal s hogy voltaképen ez a Rachfahl-féle polemia indította őt a rendi alkotmányok szellemével való behatóbb foglalkozásra. Ezt pedig a saját szavai szerint «annyival inkább megtehettem, mert közben az osztrák császári címről írt munkájában a legszivósabb és a legerősebb rendi alkotmányt, t. i. a magyart is tanulmányozta» s «ezen a magyar jogra is kiterjedő vizsgálódásai révén Rachfahllal szemben az ő álláspontja nyert a legnagyobb mértékben óhajtott igazolást.»<sup>1</sup>

<sup>1</sup> *Technik und Geist des ständisch-monarchischen Staatsrechts* 2. old. 1. jegyz.

Hogy saját álláspontjának az igazolását Tezner nemcsak mint tudós, hanem mint politikus is mennyire «kívánatosnak» tartotta, erre a kérdésre Tezner legutóbbi tanulmánya,<sup>1</sup> adja meg a választ. A Tezner-féle rendi államjoggal szemben ugyanis nemcsak Rachfahlnak voltak kifogásai, hanem többek között Theodor Mayernek is. Mayer az ő kifogásait az 1741. évi XI. magyar t.-cz.-ről írt tanulmányában akkép foglalta össze, hogy Teznernek «a rendi törvényhozásra vonatkozó álláspontja az elfogulatlan kutatás s a behatóbb forrástanulmányok világánál tarthatatlannak bizonyul.» Ezzel az ítélettel szemben Tezner az ő legutóbbi tanulmányában a következőképen érvel.

Eredetileg mint kezdő a Deák—Lustkandl-féle vitában ő is a magyar álláspontot fogadta el, vagyis ő is azt vallotta, hogy a bécsi udvari kamara, a statusministerium, az udvari haditanács s egyáltalán a birodalmi szervek hatáskörének Magyarországra való kiterjesztése a magyar alkotmány szempontjából jogtalan volt, az ú. n. osztrák központosítás tehát a magyar nemzet alkotmányos jogainak a nyilvánvaló megsértésein épült fel.<sup>2</sup> Utóbb azonban «elfogulatlanul tanulmányozva a rendi királyság közjogának alkotmányos jellegét», arra az eredményre jutott, hogy a rendi államoknak a szó modern értelmében vett alkotmányuk sohasem volt, s következésképp ha a multat nem a modern alkotmányosság, hanem a rendi közjog szemüvegén át vizsgáljuk: az osztrák központosítást a magyar jog szempontjából is jogosnak és törvényesnek kell elismernünk.<sup>3</sup> Az osztrák központosítás jogos voltának az igazolása azonban a rendi államjognak Tezner-féle «constructióján» épül fel, s vele együtt bukik, avagy diadalmaskodik.<sup>4</sup> —

<sup>1</sup> *Das ständisch-monarchische Staatsrecht und die oesterreichische Gesamt- oder Länderstaatsidee.* Grünhuts Zeitschrift für das Privat- und öffentliche Recht der Gegenwart. 1916. évf., 42 k. 1—136 old.

<sup>2</sup> U. o. 120. old.

<sup>3</sup> Tezner a magyar rendi jogra vonatkozó kutatásait ekképen foglalja össze: «Ihr Ergebniss gipfelt in dem Satze dass die oesterreichische Centralisation von dem allein zulässigen Standpunkt des ständisch-monarchischen Staatsrechts betrachtet, ... sich intra jus und nicht contra jus vollzog.» U. o. 120.

<sup>4</sup> Was aber hier allein entscheidend ist, meine staatsrechtliche Erklärung und Rechtfertigung des oesterreichischen Centralisationsprocesses steht

Ép ezért Tezner szerint az osztrák jogtörténészek s közöttük Mayer is csak két álláspont között választhatnak: t. i. vagy elfogadják azt a tételt, hogy az osztrák központosítás a magyar jog szempontjából is jogos volt.<sup>1</sup> s ekkor egyéb bizonyíték hiányában szükségképen el kell fogadniok a Tezner-féle bizonyítékokat s köztük Teznernek a rendi törvényhozásra vonatkozó bizonyítékait is; — vagy pedig elvetik a Tezner-féle bizonyítékokat s ekkor szükségképen el kell vetniök magát a tételt is. Ha azonban a Tezner-féle tételt elvetik, — akkor számolniok kell állásfoglalásuknak beláthatlan politikai következményeivel. Tezner szerint ugyanis az az elmélet, hogy az alkotmány megerősítése s az ezen célból tett ünnepélyes ígéret az uralkodót kötelezik, époly modern elmélet s következőkép a rendi államjogra vonatkozó kutatásaink közben ép úgy nem szolgálhat irányadóul, mint a mai értelemben vett alkotmányosság. Igen ám, de mire kell visszavezetni a magyar separatista (?) és a cseh közjogi törekvéseket? Tezner szerint arra, hogy az imént jelzett pártok az osztrák összbirodalom egész multját, az egész osztrák központosítást a mai alkotmányos felfogás szellemében ítélik meg s e közben azon teljesen modern s a rendiség szempontjából tarthatatlan elméletből indulnak ki, hogy az uralkodó ígéretei köteleznek. Ha ezt a helytelen álláspontot a tudomány is elfogadná, vagyis ha a rendiségre vonatkozó Tezner-féle elméletet a tudomány is elvetné, — ez szükségképen a következő eredménnyel járna:

Bármilyen bomlasztó és veszélyes hatásaik legyenek a magyar separatista és a cseh közjogi pártok küzdelmeinek, — a tudomány kénytelen volna elismerni, hogy az osztrák összbirodalmi eszme a magyar és a cseh államok rendi alkotmányaival összeférhetetlen volt; hogy az osztrák központosítás és vele együtt az egész osztrák monarchia folytonos és chronikus jogsértéseken épült fel;<sup>2</sup> s hogy a magyar separatista és a cseh

und fällt mit meiner juristischen Konstruktion des ständisch-monarchischen Staatsrechts. U. o. 121. old.

<sup>1</sup> Erre az álláspontra helyezkednek Tezner hatása alatt: Steinacker, Turba, Zehentbauer, Luschin és Teodor Mayer. U. o. 120. old.

<sup>2</sup> Ha a Tezner-féle bizonyítékokat elvetik, akkor Tezner szerint a bécsi Hofburg bejárata felett a Justitia Fundamentum Regnorum féle feliratot,

közjogi küzdelmek s elsősorban és legfőképen a magyar függetlenségi pártnak a katonai törekvései tudományos szempontból feltétlenül jogosak.<sup>1</sup>

\*

Miután kimutattuk, hogy Tezner a magyar rendi alkotmány tanulmányozása közben nem az abszolút igazságnak a kutatása, hanem előre elfoglalt tudományos álláspont és egy kétségtelenül erős meggyőződésen alapuló politikai hitvallás irányították, — lássuk már most, mik ennek a következményei a Tezner-féle tudományos kutatás módszere szempontjából?

A következmény abból áll, hogy míg Tezner az ő egyéb munkáiban a tudományos kutatásainak megfelelő módszert alkalmaz s ezen a réven rendkívül értékes, sőt két munkájában valósággal úttörő tevékenységet fejt ki,<sup>2</sup> addig a magyar rendi alkotmányval foglalkozó munkáiban a szenvedélyes egyoldalúság teljességgel képtelenné teszi arra, hogy megfelelő módszert alkalmazva, értékes eredményeket érjen el.

Az alábbiakban Tezner módszerének mindössze három elemi nagy hibájára fogunk rámutatni.

Tezner, mint tudós maga is azt az álláspontot vallja, hogy a magyar rendi alkotmány technikáját és szellemét pusztán a magyar Corpus Juris alapján megismerni lehetetlen; s mint publicista mégis egyedül és kizárólag a Corpus Jurist veszi alapul, még pedig két okból. Egyrészt azért, mert a magyar rendi országgyűlések naplói és irományai s köztük az 1790 óta nyomtatásban is közzétett 75 hatalmas folio kötet feldolgozva még ma sincsenek s felhasználásuk nyelvezetüknek «barbár latinsága» miatt kimondhatatlan türelnet vesz igénybe.<sup>3</sup> Más-

mely öntudatlanul ugyan, de mégis az osztrák monarchia keletkezésének a jogosságát juttatja kifejezésre, — ekképen kellene kijavítani: «Ez a birodalom törvényszerűen és világaláson épült fel.» «Fras legis et mundi fundamentum huius regni.» U. o. 122. old.

<sup>1</sup> U. o. 121., 122. old.

<sup>2</sup> Az osztrák jogtörténeti irodalomnak egyik legértékesebb terméke Teznernek *Die landesfürstliche Verwaltungsrechtspflege in Oesterreich* cz. munkája; a közigazgatási jogi irodalomban pedig nemcsak Ausztriában, de egyebütt is, korszakalkotó a jelentősége Tezner *Handbuch des oesterreichischen Administrativverfahrens* című munkájának.

<sup>3</sup> *Der oesterreichische Kaisertittel.* 8. old. 6. jegyzet. Megjegyezzük,

részt pedig azért, mert ha a magyar írók is egyedül a Corpus Juris alapján érvelnek, akkor ezen szerinte különben helytelen utat ő is jogosítva van követni.<sup>1</sup> Tezner tehát, bár a rendi államjog technikáját és szellemét sehol sem tanulmányozhatta volna behatóbban, mint a magyar rendi országgyűlések naplóiban és irományaiiban, — egy Below, egy Rachfahl, avagy egy Theodor Mayer példáját követni s mélyebb forrástanulmányokat végezni nem volt hajlandó.

Ezen önmagában is nagy fogyatkozáshoz még két másik fogyatkozás járul.

Tezner akkor, midőn a nem magyar rendi alkotmányokat tanulmányozza, maga is szükségesnek tartja, hogy különbséget tegyen az illető alkotmányok fejlődésének különböző korszakai, pl. a rendi köztársaság s a rendi királyság között.<sup>2</sup>

Sőt a rendi államjog technikájáról és szelleméről írt munkájában egyenesen a mi Werbőczyekre hivatkozva hirdeti, hogy a rendi alkotmányokról oly egységes képet festeni, mint a mai modern alkotmányokról, nem lehet. Hiszen szerinte a rendi államokban az alkotmány mint a király és a rendek közötti jogviszony jelentkezik és mint ilyen szükségképen a mindenkori uralkodó egyénisége szerint módosul. Világos tehát Tezner szerint, hogy a rendi alkotmányokat lehetőleg rövid korszakoknak, egy-egy hatalmasabb, vagy gyengébb uralkodó kormányzatának az alapulvétele mellett kell feldolgozni s esetleg ugyanazon egy uralkodó kormányzata alatt is több korszakot kell megkülönböztetni.<sup>3</sup>

Mit tesz ezzel szemben Tezner akkor, midőn a magyar rendi alkotmányt ismerteti?

Tezner teljességgel képtelen arra, hogy a magyar alkotmány fejlődésének különböző korszakai között különbséget tegyen; — tanulmányaiban Szent István kora, a XIII. század magyar állama, a török hódoltságnak három részre darabolt Magyarországból a Habsburgoknak jutott töredék s a XVIII.

hogy az actákat és diariumokat minimális latin tudás mellett is játszva lehet olvasni s hogy Tezner kimondhatatlan türelmének eredményeit munkáiban sehol sem látjuk.

<sup>1</sup> *Der oesterreichische Kaisertitel*. 8. old.

<sup>2</sup> Tezner: *Das ständische-monarchische Staatsrecht* i. h. 3., 4. old.

<sup>3</sup> I. m. 7. old.

és XIX. századbeli magyar királyság mindannyian a rendi államról festett ugyanazon egy képhez szolgáltatnak adatokat. Tezner tehát nem veszi tekintetbe, hogy Szent István korában a magyar állam még nem volt rendi állam; nem veszi tekintetbe, hogy Verbőczynek a saját koráról szóló bizonyos értesítései csakis a saját korára vonatkozólag szolgáltatnak bizonyítékot; s nem veszi tekintetbe, hogy Szent Istvántól 1848-ig alkotmányunknak mégis csak át kellett esnie valamelyes változásokon és átalakulásokon. Ennek már most sajátságos következményei vannak. Tezner például legújabb tanulmányában maga mutatja ki, hogy legfontosabb alaptörvényünk, t. i. az 1723. évi I. és II. t.-cz., mint a rendek ajánlata és annak a király által való elfogadása, vagyis mint kétoldalú megállapodás jött létre. S vitán felül álló történelmi tény, hogy az utolsó Habsburg szemében óriási jelentősége volt annak, hogy a Habsburgok nőági öröklését szabályozó magyar törvényezikkek, t. i. az 1723. évi I. és II. art.-ok a király és a rendek kétoldalú megállapodását foglalják magukban. S ennek ellenére miképen jellemzi Tezner a rendi államok alkotmányjogát az ő *Technik und Geist des ständisch-monarchischen Staatsrechts* című munkájában? E szerint a munka szerint az, hogy a király és a rendek alanyi jogai a koronának egyoldalú, avagy a korona és a rendek kétoldalú akaratnyilvánítása alapján, vagy pedig szokásjogi alapon jönnek-e létre, — a rendi államokban teljesen közömbös. Tezner ezt a gondolatot «modernül» aképen fejezi ki, hogy a király és a rendek jogai szempontjából a rendek közreműködésével alkotott törvény miben sem áll felette a szokásjognak, illetve a korona egyoldalú akaratnyilvánításának. Sőt ellenkezőleg, — Tezner szerint — a rendi államokban a legfontosabb alaptörvények, mint a korona egyoldalú akaratkijelentései, királyi adományok alakjában jönnek létre.<sup>1</sup> De hogyan jellemezheti Tezner a rendi alkotmányokat s köztük a magyart is ekképen, mikor a legújabb tanulmányában Rachfahlal szemben épen ő mutat rá arra, hogy a magyar rendi állam legfontosabb alaptörvénye, t. i. az 1723. évi I. és II. art. a korona és a rendek kétoldalú megállapodása alakjában, mint az uralkodó és a

<sup>1</sup> *Technik und Geist* 12. és 13. old.

rendek közötti alapszerződés jött létre?<sup>1</sup> Az ellentmondásnak nagyon egyszerű a magyarázata. Tezner t. i. a fentebbi jellemzés igazolása czéljából bizonyítékul a magyar rendi állam alaptörvényei közül az 1222-iki aranybullára hivatkozik s az aranybulla szerint a királyi szolgák szabadságait egyoldalú akaratnyilvánítással tényleg a király adományozta s ebből a czélből tényleg királyi kiváltságlevelet állított ki.<sup>2</sup> Tezner már most azt, a mit az aranybulla alapján megállapít, egyszerűen általánosítja még pedig az 1222-től 1848-ig terjedő több mint hat évszázadra. Hogy Tezner ezt a semmiképen nem menthető hibát valóban elkövette, ezt részint az bizonyítja, hogy Tezner az ő *Technik und Geist* című munkájában a fentidézett jellemzés alól semmiféle kivételt nem tesz; — részint az, hogy gondolatmenetének továbbszövése közben félezer esztendőtt átugorva, nyomban a mi XVIII. században kelt törvényeinkre hivatkozik. Tezner t. i. *Technik und Geist* című munkájában a rendi államokról adott jellemzést eképpen folytatja. Szerinte ha igaz is az, hogy a rendi államok legfontosabb alaptörvényei, mint a király egyoldalú akaratnyilvánításai jönnek létre, — igaz másrésről az is, hogy «egy olykor-olykor érvényesülő felfogás szerint» a király és a rendek alanyi jogait a rendi privilegiumok korlátozzák s ezen korlátokat lerombolni, vagyis a rendi privilegiumokat erejüktől megfosztani király és rendek együttesen sincsenek jogosítva.<sup>3</sup> Bizonyítják szerinte e tétel igazságát a magyar rendi alkotmányt illetőleg az 1741. évi VIII. és az 1790. évi X. törvényzettek, a melyek a magyar nemesség részére örökös adómentességet biztosítanak,<sup>4</sup> s a nemességnek ezt a kiváltságát a király és a rendek törvényalkotó hatásköre alól örök időkre kiveszik.

Tezner tehát az imént felhozott esetben ugyanazon gondolatmenet igazolására hozza fel az 1222-iki aranybullát s az 1741. évi VIII. és 1790. évi X. törvényzetteket s a korszakok meg nem különböztetése következtében a legélesebb ellentmondásba jut önmagával.

<sup>1</sup> *Das ständisch-monarchische Staatsrecht* i. h. 38., 39. old.

<sup>2</sup> *Technik und Geist* 13. old., 2. jegyzet.

<sup>3</sup> U. o. 13. old.

<sup>4</sup> U. o. 4. jegyzet.

De még talán ennél is feltünőbbé válik Tezner módszerének tarthatatlan volta, ha vizsgáljuk, miképen igazolja Tezner a rendi államok alkotmányjogának szerinte egyik legfontosabb alapelvét, a királyság tanát, az ú. n. «Regalitätslehret?»

A királyság elve, Tezner szerint, két rendkívül fontos joggal ruházta fel a rendi állam uralkodóját. Az egyik jog a kiváltságokra vonatkozott és azt jelentette, hogy a király jogosítva van a kiváltságok megerősítését megtagadni, ha a felmutatott kiváltságok közérdekbe ütköznek, ha álutakon eszközöltettek ki, ha *harmadik személyeknek* a jogait sértik stb. A másik jog pedig a szintén privilégiumoknak tekintendő<sup>1</sup> szokásokra vonatkozott s azt jelentette, hogy a király jogosítva van megtagadni azon szokásoknak a megerősítését, a melyeknek a ratiójuk megszűnt, vagy a melyek nem régiek és nem jók. Tezner azonban nem elégszik meg azzal, hogy bizonyos, a kiváltságokra és a szokásra vonatkozó jogszabályok létét egyszerűen megállapítsa, hanem önkényes combinatiók útján tovább fűzi a bennük megnyilvánuló gondolatot ilyenformán. Szerinte vitán felül áll, hogy a harmadik személyek sorozatában az uralkodó is befoglaltatik. Ha tehát alapelv a rendi államban az, hogy a kiváltságok harmadik személynek jogait nem sérthetik, akkor világos, hogy nem sérthetik a tartományúr, illetve az uralkodó jogait sem; következésképp ha jogosítva van az uralkodó megtagadni a kiváltságok megerősítését azon a czímen, hogy a felmutatott kiváltságok harmadik személyeknek a jogaiba ütköznek, akkor joga van megtagadni a megerősítést akkor is, ha a felmutatott kiváltságok a tartományúri, avagy királyi jogokba ütköznek. S Tezner szerint a XVI. század elején már kialakult királysági tannak ez a tétel alkotja egyik legfontosabb következményét.<sup>2</sup>

Hogy ez a merő okoskodáson felépülő következmény a magyar rendi alkotmányban is érvényesült, hogy azon kiváltságoknak a megerősítését, a melyek az uralkodónak, mint harmadik személynek a jogaiba ütköztek, a magyar uralkodó is megtagadhatta, hogy tehát a privilégiumok összessége, vagyis a rendi alkotmány nálunk is az uralkodó kényének és kedvének

<sup>1</sup> *Technik und Geist* 12. old., 6. jegyzet.

<sup>2</sup> U. o. 37., 38. old.



volt kiszolgáltatva, Tezner ezen tételeinek igazolása czéljából Szent István II. decretumának 6. fejezetére, az 1545. évi decretum királyi válaszábanak 2. §-ára s az 1790. évi XX. és az 1802. évi I. törvényezikkekre hivatkozik.<sup>1</sup> A hivatkozások kerek nyolczszáz esztendő t ölelnek fel s nyomban kítűnik a teljes tarthatatlanságuk, mihelyt a hivatkozott törvények tartalmát s azoknak közismert történelmi háttérét szemügyre vesszük.

Szent István II. decretumának 6. fejezete ugyanis ekképen hangzik :

«Akarjuk, hogy valamint másoknak is hatalmat adtunk az ő javaik bírására, «dominandi suarum rerum», ugyanúgy a mi javaink, vitézeink, szolgálaink és mindaz, a mi királyi méltóságunkhoz tartozik, «permanere immobile» «a királyi méltóság javára lekötve maradjanak», «mindig királyi javak legyenek». — Mint jogtörténészeink egyhangúan megállapították, Szent Istvánnak ez a törvénye nem a privilegiumok megerősítéséről rendelkezett, a mint ezt Tezner állítja, hanem egyrészt megszüntette a birtokközösséget s kapcsolatban a 35. fejezettel, meghonosította az egyéni tulajdont ; másrészt pedig állami adó-gazdálkodás hiányában a kezdetleges uradalmi gazdálkodásnak egyik legfontosabb alapelvét, t. i. a királyi várispánságok uradalmainak az elidegeníthetlen voltát iktatta törvénybe. S a törvénynek ez az utóbbi rendelkezése érdekel bennünket közelebbről. Szent István utódai ugyanis teljességgel képtelenek voltak arra, hogy a várbirtokok elidegenítésének Szent István-féle tilalmát tiszteletben tartsák ; s bár Szent István törvényére hivatkozva, több ízben is visszavették az eladományozott várbirtokokat, a várbirtokok végeredményben a jobbágyurak s a királyi szolgák tulajdonába mentek át s a királyi adományok érvényességéért folytatott küzdelem hozta létre a nagybirtokos arisztokratia és a birtokos köznemesség rendjeit s vetette meg alapját a későbbi birtokos rendiségnek. Világos tehát, hogy nagyobb ellentétet, mint egyrészt Szent István kora és a birtokhoz fűződő rendiség s másrészt, mint Szent István idézett törvénye s az ú. n. rendi alkotmány, elképzelni sem lehet.

<sup>1</sup> *Technik und Geist* 38. old. 4. jegyzet.

Hiszen Szent István törvénye tiltotta a várbirtokok eladóományozását, mert csak így volt lehetséges fenntartani az uradalmi gazdálkodás korában a királyi méltóságot; az adománylevelek ellenben a Szent István-féle törvény ellenére eltékozolták a királyi várbirtokokat s míg egyrésztől rákényszerítették uralkodóinkat arra, hogy a honvédelemnek s az állami gazdálkodásnak egy egészen más rendszerére térjenek át, addig másrésztől lehetővé tették a két legfontosabb birtokos rendnek, t. i. az aristokrátiának és a köznemességnek, illetve a birtokos rendiségnek kiépítését. A míg tehát uralkodóink Szent István II. decretumának 6. fejezetét tiszteletben tartják, addig nincs, — a mióta mint elavultat lépten-nyomon figyelmen kívül hagyják, azóta van birtokos rendiség s azóta kezd kialakulni a magyar rendi alkotmány. Szent István II. decretumának 6. fejezete egyenesen tagadása a birtokos rendiségnek, — elavulása pedig egyenesen előfeltétele annak, hogy a birtokos rendek s velük együtt a rendi alkotmány kialakuljanak.<sup>1</sup> S Tezner mégis ezt a törvényt idézi, mint bizonyítékot annak az igazolására, hogy a «Regalitätstheorie», a mely Németországban és az osztrák örökös tartományokban legkésőbb a XVI. század elején diadalmaskodott, Magyarországon félezerévvél előbb, már a XI. században, mint jogszabály szerepelt. Mindezekből világos, hogy Tezner csakis a közismert történelmi tényeknek teljes figyelmen kívül hagyása mellett hivatkozhatott a Regalitätslehre bizonyítéka gyanánt Szent István idézett törvényére; hivatkozását a kritikai szellem teljes hiánya jellemzi. S ugyanezt kell megállapítanunk Teznernek a Regalitätslehrere vonatkozó egyéb bizonyítékairól, t. i. az 1545. évi decretum királyi válaszára s az 1790. évi XX. és az 1802. évi I. törvényezikkekre való hivatkozásáról is. Hiszen a királyság elve Tezner szerint azt a jogot jelenti, hogy a király az egyoldalúlag adományozott királyi kiváltságoktól megtagadhatja a megerősítést, ha a kiváltságok az ő királyi jogaiba ütköznek; az idézett törvényhelyekben azonban szó sincs királyi kiváltságok megerősítéséről; az idézett törvényhelyek nem ennek, hanem, mint látni fogjuk, a rendellenes szentesítésnek, illetőleg a fenntartó záradékoknak a

<sup>1</sup> V. ö. szerző: *A magyar helyhatósági önkormányzat*. Történelmi rész. I. k. 240., 241., II. k. 257—278. old.

példái.<sup>1</sup> Tezner e szerint a királyiság elvének az igazolása czéljából kétségtelenül hivatkozik bizonyítékokra, de olyanokra, a melyeket egymástól kerek 800 esztendő választ el s a melyeknek a rendiséghez, illetve a Regalitätstheoriehoz absolute semmi közük sincsen.

Azzal azonban, hogy Tezner hivatkozásainak értéktelen voltát pár példával illusztráltuk, korántsem mutattunk rá a Tezner-féle kutatási módszer harmadik és legnagyobb fogyatkozására. Sajátságos, hogy ezt a fogyatkozást másoknál maga Tezner is meglátja. Több ízben szemére hányja pl. Rachfahlnak, hogy a német dualistikus rendi állam cz. vitáiratában a sziléziai jogból indul ki s azt, a mit a többé-kevésbé kivételes jogállású sziléziai «Fürstentag»-ra s egyáltalán a sziléziai rendi alkotmányra vonatkozólag megállapított, a német birodalom rendi államaira is kiterjeszti.<sup>2</sup> Tezner tehát Rachfahllal szemben arra a kétségtelenül helyes álláspontra helyezkedik, hogy a rendi államjog ismertetésénél az egyes államok jogának különleges alakulását figyelmen kívül hagyni s minden kritika nélkül könnyelműen általánosítani nem szabad. Hogy Rachfahl erre a szemrehányásra rászolgált-e, nem kutatjuk. De hogy ilyen szemrehányást tenni senki sincs kevésbé jogosítva, mint maga Tezner, ez nyomban kitűnik, ha a magyar, a német és az osztrák államjog fejlődésének egynéhány legfontosabb és közismert mozzanatát egymással szembeállítjuk.

A mi mindenekelőtt a magyar jogot illeti, közismert történelmi tény az, hogy nálunk a vármegyék mindvégig megmaradtak az állami közigazgatás és az állami igazságszolgáltatás területi egységeinek s hogy bár a későbbi fejlődés folyamán önkormányzatra s rendkívül fontos politikai hatáskörré tettek szert, az alattvalói köteleknek s a rendi szervezetnek egységét megbontani sohasem tudták.<sup>3</sup> Egységes maradt az alattvalói kötelek annyiban, a mennyiben a vármegyék főpapjai, bárói, mágnásai és nemesei sohasem váltak a vármegyék comeseinek — a későbbi főispánoknak — alattvalóivá s következésképp a

<sup>1</sup> A rendellenes szentesítésről stb. lásd alább.

<sup>2</sup> Tezner : legutóbbi tanulmánya i. h. 30., 34., 45., 53.

<sup>3</sup> Ily irányú kísérletek ugyan történtek, de hosszabb időre szóló és mélyebb hatásuk sohasem volt.

magyar jog azt a megkülönböztetést, mely szerint az alattvalók egyrésze közvetlenül, a többiek pedig csak közvetve, t. i. tartományurak közvetítésével függenek az uralkodótól, nem ismerte. A mi főispánjaink sohasem váltak tartományurakká s a mi uralkodóink az ő felségjogaikat sohasem voltak kénytelenek önmaguk és tartományurak közt megosztani.

De egységes maradt az alattvalói köteléken kívül a rendi szervezet is annyiban, a mennyiben a mi vármegyéink főpapjai, bárói, mágnásai és nemesei mindvégig egy egységes, országos szervezetnek, az una eademque nobilitasnak a részei maradtak; mint ilyenek a szabadságnak, a mentességnek és a kiváltságnak ugyanazon előjogait élvezték; s birtokjogaik megtartása és mindennemű peres ügyeik folytatása tekintetében is egyenlő törvénnyel s egy és ugyanazon szokással tartoztak élni.<sup>1</sup> A vármegyei rendek sohasem alakultak át tartományi rendekké s országgyűléseink, — bár az alsó tábla sanior pars-át a vármegyei közgyűlések választották — sohasem voltak kénytelenek az ő hatáskörüket a vármegyei közgyűlésekkel megosztani. A magyar jog sem birodalmat és tartományokat, sem birodalmi és tartománygyűléseket nem ismert.<sup>2</sup>

Nem így a német jog.

Németországban a mi vármegyéinknek megfelelő comitatások, valamint a fennhatóságuk alól kivett területek az adományozások és a zálogbaadások következtében egyes hűbéruraknak a fennhatósága alá kerültek s ez a körülmény úgy az alattvalói kötelék, mint a rendi szervezet egységét megbontotta. Megszűnt az alattvalói kötelék egysége annyiban, a mennyiben a német grófságok és az exemptiók lakói az adományos, avagy zálogbirtokos hűbérurak alattvalóivá lettek s alapelvevé vált, hogy az uralkodótól az alattvalóknak csak egy csekély töredéke függ közvetlenül, a többiek nem az uralkodónak reichsun-

<sup>1</sup> H. K. I. R. 10, — 2, —II. R. 11. czím.

<sup>2</sup> Ha igaz az, hogy tartomány, tartományúr és tartományi rendek csak ott alakulhatnak ki, a hol a comes jogai állandóan egy bizonyos hűbéresre szállnak át, akkor Erdély és Horvátország sem tekinthetők német értelemben vett tartományoknak, hiszen a comesekből itt sem lettek tartományurak. Erdély és Horvátország tehát országok és nem német értelemben vett tartományok. V. ö. Luschin: *Lehrbuch* 147., 160. l.

mittelbar, vagyis közvetlen, hanem csak mediatisált, vagyis közvetett alattvalói. A grófságok és az exemptiók hajdani első tisztviselői ennek következtében megannyi tartományurakká váltak s a császár kénytelen volt az ő felségjogait önmaga és több száz tartományúr között megosztani. De megszűnt az alattvalói kötelék egységén kívül a német rendi szervezetnek az egysége is annyiban, a mennyiben a comitatusok és exemptiók rendjei megannyi tartományi rendekké lettek s a német birodalmi gyűlés hatáskörének tekintélyes része több száz tartománygyűlésre szállott át. A német államjogban alapelvegyanánt érvényesült a birodalom és a tartományok, illetve a birodalmi és a tartománygyűlések közötti megkülönböztetés.<sup>1</sup>

A magyar és a német jog között fennálló azok az ellentétek, a melyekre a fentiekben rámutattunk, a német és a magyar törvényhozótestületek hatáskörére, szervezetére és eljárására is kihatottak.

A magyar országgyűlés hatásköre ugyanis 1526-ot megelőzőleg egy több mint 300,000 □ km. nagyságú területre terjedt ki; 1526 után pedig Erdélyt és a katonai határőrvidéket nem tekintve, a Habsburgok összes magyar birtokait feleltele s a XIX. század folyamán egy közel egynegyed millió □ km.-nyi területen egy közel 7—10 milliónyi népesség felett érvényesült. Ezzel szemben a német Reichstag hatásköre ugyan nagyobb területen s összehasonlíthatatlanul nagyobb népességgel szemben érvényesült; de hatáskörének tekintélyes része, mint láttuk, több száz Landtagra szállott át s ezek között némelyeknek a hatásköre apró duodec territoriumokra, másoké modern értelemben vett territorialis államokra terjedt ki.<sup>2</sup> A német Reichstag és a német Landtagok között egyrészt s a magyar rendi országgyűlés között másrészt a hatáskör tartalma és területi kiterjedése szempontjából egyaránt nagy a különbség.

De ennél is fontosabb az a különbség, a mely az imént

<sup>1</sup> v. Below: *Der deutsche Staat des Mittelalters* 27., 104., 232—266.

<sup>2</sup> A nagyobb territoriumok területén meglepően nagy a landtagok száma: a burgundi Nederlandokban pl. 20 landtag működött volt, v. Below: *Territorium und Stadt* 223. old.

említett testületek között szervezet és eljárás szempontjából állott fenn.

A magyar országgyűlés felső és alsó táblája ugyanis — Erdélyt nem tekintve — az összes magyar rendeket magában foglalta; felsőtáblánkon tehát 1790-ben 1 nádor, 36 főpap, 8 zászlósúr, 2 koronaőr, 7 örökös főispán, 30 főispán és 179 mágnás, alsótáblánkon pedig a királyi tábla részéről 1 személynök és 17 királyi táblai tag, a káptalanok részéről 35 káptalani, a vármegyék részéről 98 vármegyei, a sz. kir. városok részéről 74 városi, Horvátország részéről 2 horvát s a szabad kerületek részéről 3 kerületi követ s a távollevő mágnások képviselőjében 130 ablegati absentium jelent meg, úgy hogy a két tábla összesen 623 tagból állott.

Ezzel szemben a német jog olyan törvényhozótestületet, a mely az összes német rendeket magában foglalta volna, nem ismert. A birodalmi gyűlés tehát a rendeknek csak egy töredékét, t. i. a birodalmi rendeket (a választó fejedelmeket, a birodalom hercegeit, a nem hercegi tartományurakat, a birodalmi városok képviselőit) foglalta magában; a többi rendek több száz tartománynak a Landtagjai között oszoltak meg.

E tartományok közül már most némely püspöki territorium Landtagja mindössze egyetlen egy rendből állott, úgy, hogy tartományúr gyanánt a püspök s tartománygyűlés gyanánt a káptalan szerepelt.<sup>1</sup> A többi territoriumok Landtagjai ugyan szabály szerint több rendre váltak szét, de az uri rend csak kivételesen volt a tartománygyűléseknek alkotóeleme;<sup>2</sup> a lovagi rend pedig bár a tartománygyűléseknek rendszerinti alkotóeleme volt, némely tartománygyűlésen mégis teljesen

<sup>1</sup> v. Below: *Territorium und Stadt*. 186. old.

<sup>2</sup> Míg a magyar felsőtáblán 1790-ben 36 püspök jelent meg, addig v. Below, mint curiosumot emeli ki, hogy több keleti territorium Landtagján még püspökök is megjelentek. U. o. 186. old. S míg a magyar országgyűlésen a bárók és mágnások száma 1790-ben 226-ra emelkedett, Below szerint a rajnai Erzséfköln Landtagjának 11 a grófi és úri rendhez tartozó tagja volt; — a bergi Landtag grófi rendje pedig egy tagból állott volna, ha az illető egyetlen egy grófnak sikerült volna kivívnia, hogy külön curia gyanánt szerepelhessen. U. o. 191., 192.

hiányzott. Hiányzott t. i. némely püspöki és azon világi territoriumok Landtagjain, a melyeknek lovagsága kivívta, hogy közvetlenül a birodalomnak rendeltessék alá.<sup>1</sup> Minthogy a tartományi rendek nem egyetlen egy Landtagot alkottak, hanem több száz tartománygyűlés között forgácsolódtak szét, a német Landtagok aránytalanul csekélyebb számú testületek voltak, mint a magyar országgyűlés.

Az utóbbi azonban az ő súlyát és jelentőségét nemcsak az összes rendek egyesülésének és a tagok nagy számának köszönhetette, hanem nagyban hozzájárult súlyának és tekintélyének öregbítéséhez az alsótábla szervezésének a mikéntje is. A magyar országgyűlés két táblája közül ugyanis csak a felsőtábla volt az, a melyen a tagok a saját jogukon jelentek meg; az alsótábla tagjai a királyi táblai tagok kivételével valamennyien megbizottak voltak s e megbizottak közül a sanior parsnak a tagjait, vagyis a vármegyei követeket, a nemesség választotta.

Ezzel szemben a német birodalmi és a német tartománygyűlések szervezete a választási eljárást, szinte azt mondhatnánk nem is ismerte. Választás alá ugyanis egyedül a városi követek s a szász és a porosz lovagság követjei estek, de a városi választások ugyanazon fogyatkozásokban szenvedtek, mint nálunk, vagyis tulajdonképen nem is voltak választások; a porosz választás pedig mindössze arra szorítkozott, hogy az Amtsbezirk nemesei az egymásután következő tartománygyűléseken nem összeségükben, hanem egymást felváltva kettésével jelentek meg. A tagság alapja e ritka és jelentéktelen kivételektől eltekintve, a birtok és bizonyos személyes tulajdonságok voltak. Míg tehát a mi országgyűléseinken a legfontosabb alkotó elemek, t. i. a vármegyei követek választás alapján jelentek meg, addig a német tartománygyűléseken a vármegyei követekhez hasonlítható elemeknek, t. i. a lovagoknak a sorában azok jelentek meg, a kiknek az illető tartomány területén várral megerősített lovagbirtokuk volt, a kiknek, mint lovagbirtokok tulajdonosainak a nevei bizonyos anyakönyvekbe, illetve Landtafel-ekbe fel voltak véve s a kik ezenfelül bizonyos

<sup>1</sup> U. o. 198. old.

számú nemes őst, Kursachsenben pl. 8 atyái és 8 anyai nemes őst tudtak felmutatni.<sup>1</sup>

Már a tartományi rendek szétforgácsolása több száz tartománygyűlés között, valamint a tartománygyűlések szervezete is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a német tartományi rendek súlya és jelentősége a tartományurakkal szemben összehasonlíthatatlanul kisebb legyen, mint a mekkora volt a magyar rendi országgyűlése a királyljal szemben. De még ezt az aránytalanul kisebb befolyást is gyengítették azok az alapelvek, a melyek a magyar országgyűléssel szemben a német tartománygyűlések eljárását jellemzik.

A magyar országgyűlés ugyanis a királyljal szemben mint egységes egész lépett fel, úgyannyira, hogy a király s az országgyűlés egyes rendjei egymással külön-külön nem tárgyalhattak s határozatot csak a rendek összessége, mint szerves egész hozhatott. A magyar országgyűlési jognak tehát, bár sajátos rendi szellemben, de még is alapelvei voltak a szervezet egysége s ennek szükségképi folyományakép a többségi elv. A német jog ellenben ezeket az elveket nem ismerte, mert a német tartománygyűléseken alapelv volt, hogy az egyes curiákat a többi curiák nem majorisálhatják s hogy a tartományúr minden egyes curiával külön is tárgyalhat.<sup>2</sup>

S ugyanily nagy ellentétet állapíthatunk meg végül az eljárásnak egy másik alapelve, t. i. a nyilvánosság tekintetében.

A magyar országgyűlés ugyanis már évszázadok óta nyitott ajtók mellett palam et publice tárgyalt s tanácskozásait követi jelentések alakjában a követek s magánnaplók alakjában bárki is megörökíthette; 1790 óta pedig maga az országgyűlés gondoskodott arról, hogy íratai és naplói kinyomattassanak s ezen a réven az országgyűlésen történekről a sajtó útján a tágabbkörű nyilvánosság is értesüljön.

A német tartománygyűléseken ellenben az eljárás titkosága volt a szabály olyannyira, hogy a tagok a titoktartást esküvel, a juramentum taciturnitatis útján voltak kénytelenek

<sup>1</sup> v. Below: *Territorium und Stadt*. 201–204., 208., 209., 212–214., 247. old.

<sup>2</sup> v. Below: *Der deutsche Staat des Mittelalters*. I. k. 25. old.



megigérni.<sup>1</sup> A német tartománygyűléseknek hivatalos naplói és irományaik nem is lehettek s még a határozatokat is csak nagyon későn s ekkor is többnyire meg nem engedett módon kezdték nyomtatásban is közzé tenni.

Mindezekből kitűnőleg a magyar rendi országgyűlések ereje a különböző rendeknek egy egységes egészszé való összefoglalásában, a vármegyei követek választásában, a többségi elvben s a nyilvánosságban gyökeredzett. A német tartománygyűlések gyengességét pedig az erők szétforgácsolása,<sup>2</sup> a választásoknak és a többségi elvnek szente teljes hiánya s a titkosság idézték elő.

A német birodalmi és tartománygyűléseket tehát a magyar országgyűléssel egy kalap alá foglalni, az egyikre vonatkozólag megállapított elveket a másokra minden kritika nélkül kiterjeszteni nem lehet.

S ugyanez áll a magyar rendi országgyűlésekkel szemben az osztrák Landtagokra is, a mint ez kitűnik a következőkből:

Kétségtelen ugyan, hogy a német és az osztrák rendi államjog több tekintetben és lényegesen eltért egymástól; az osztrák tartományok területi egységét pl. reichsunmittelbar területek csak kivételesen bontották meg s a Habsburgok birtokain — a birodalmi nemesség elsorvadása s a birodalmi városok teljes hiánya következtében a birodalmi rendek száma is elenyészően csekély volt.<sup>3</sup> Az osztrák tartománygyűléseknek tehát összehasonlíthatatlanul nagyobb súlyuk és jelentőségük lehetett volna, mint a német tartománygyűléseknek; hiszen üléseiken az összes rendek s köztük az úri rend is megjelent, még pedig Landtagonkint kettő is. A rendek tömörülését azonban sikeresen ellensúlyozta a tartományúri hatalom tömörítése, vagyis az, hogy a Habsburg dynastián belül a családi osztályok megszűntek s ép ezért a családi osztályok megszűnté óta az összes

<sup>1</sup> Falls ein Mitglied nicht seinen Mund halt, wird ihm der fernere Zutritt zu den Landesversammlungen untersagt. v. Below: *Territorium und Stadt*. 241. old.

<sup>2</sup> Régebben a rendek, újabban a tartományurak elleneztek a landtagok egyesülését egy közös landtaggá; az utóbbiak szerint a közös landtag aláásná a tartományurak önállóságát s veszedelmes volna a monarchiára nézve. V. ö. Below: *Territorium*. 222. old.

<sup>3</sup> Az egyházi birodalmi rendek Ausztriában egyúttal tartományiak is, de jogukat nem személyesen, hanem helyettesek útján gyakorolják. Luschin: i. m. 380. old.

osztrák tartományok tartományura gyanánt ugyanazon egy fizikai személy szerepelt. Bármily nagy lett legyen tehát az eltérés az inént kiemelt szempontokból a német és az osztrák tartományok között, ezen eltérések mind jelentőségüket veszítették az egymás által való paralizálásnak és annak következtében, hogy a magyar rendiség erejének forrásai, t. i. az állam összes rendjeinek egy egységes szervezetté való összefoglalása<sup>1</sup> a követválasztás, a többségi elv s az eljárás nyilvánossága az osztrák tartománygyűléseken is ép úgy hiányzott, mint a német tartománygyűléseken. Ellentétben Magyarországgal, — a gyengeség és az elsovadás okai ugyanúgy meg voltak Ausztriában is, mint Németországban.

Kérdés, már most figyelembe veszi-e Tezner ezen közismert és kétségtelenül lényeges eltéréseket a rendi államjog megconstruálásánál, vagy sem?

Teznernek kétségtelenül van sejtelve arról, hogy a német, az osztrák és a magyar rendiség között kell valami lényeges különbségnek lenni; de a mélyebb forrás-tanulmányoknak s a magyar jogi irodalom ismeretének a hiánya egyrészt s a politikai szempontok másrészt teljességgel lehetetlenné teszik, hogy az összes eltéréseket meglássa és horderejüket felismerje.

Az osztrák császári czímról írt munkájában pl. keresi a magyar rendiség szívósságának okait s legfőbb ok gyanánt a magyar vármegyei szervezetre s ezzel a magyar, a német és az osztrák rendiségek közötti eltéréseknek, azt mondhatnánk, a gyökerére mutat rá. De minthogy vármegyéinkkel pár jegyzetben s a legnagyobb egyoldalúsággal végez,<sup>2</sup> mi sem természetesebb, mint hogy a német, az osztrák és a magyar comitatusok

<sup>1</sup> U. o. 224. Ebben az irányban kísérletek ugyan történtek, de az Ausschuss és a Generallandtagok gyökeret verni nem tudtak.

<sup>2</sup> A magyar comitatus megmaradt az állami közigazgatás és igazság, szolgáltatás területi egységének s ezzel megakadályozta, hogy az állam tartományokra váljon szét. S ennek ellenére a magyar Comitatus, Tezner szerint, államellenes intézmény. *Kaisertitel* 9. old. 8. jegyzet. Szervezete, — bár ma is fennáll, — korhadt. — *Technik und Geist* 97. old., 2. jegyzet —. A nemesség valóságos basagzaldalkodást folytat benne s hihetetlen módon kiszipolyozza a népet. U. o. 91. old., 2. jegyzet. A bizonyíték csupa olyan közvetett avagy Virozsilból vett idézet, a melyeknél Tezner sohasem mérlegelte, mennyi bennük a tárgyilagos igazság s mennyi az illető írónak a politikai elfogultsága.

fejlődésének egymással ellentétes irányairól s fejlődésüknek a felségjogokra, az alattvalói kötelekre és az állami egységre gyakorolt hatásairól sejtelve sincs. Annál kevésbbé lehet sejtelve a többi eltérésekről.

Hogy ebbeli állításunkat igazoljuk, az alábbiakban a Tezner-féle constructio alapépítményét, vagyis azt az elméletét tesszük bírálat tárgyává, a melyet Tezner a rendi törvényhozótestületeknek egyrészt összetételére és másrészt jellegére vonatkozólag állított fel.

A mi a Landschaftok structuráját illeti, — Tezner szerint a rendi államok tartománygyűléseit Németországban, az osztrák tartományokban és Magyarországon egyaránt az jellemzi, hogy «a tartománygyűléseken mindazok megjelenhetnek, a kik a tartomány az időszerinti hatalmas és befolyásos elemei közé tartoznak.» «A tagság merőben a hatalmon alapulván, a tagsági jog előfeltételeit megállapító elvont szabályok kialakulni nem tudnak» s «ép azért, a hol vannak ú. n. tartományi anyakönyvek, ott a bennük foglalt feljegyzések nem a jogot, hanem a hatalmi viszonyokat tüntetik fel s a ki elveszti a befolyását, az az anyakönyvből és a tagok sorából is eltűnik.» Ha már a tagságra vonatkozó elvont jogszabályok hiánya is nehézségeket gördít az elé, hogy «a német, az osztrák és a magyar tartománygyűléseket corporatióknak tekintsük», Tezner szerint teljességgel lehetlenné teszi a corporatio gyanánt való fel fogást az, hogy a rendi állam tartománygyűlése még csak egy egységes szervezetté sem képes tömörülni. Hiszen Tezner szerint «az egyes tagok s a különböző rendek mindannyian jogosítva vannak az adó tárgyában az uralkodóval külön-külön alkudozni» s a tartománygyűlés határozata csak a jelenlevőket s ezek közül is csak azokat kötelezi, a kik a határozathoz hozzájárultak, de nem egyúttal a távollevőket is.<sup>1</sup>

Teznernek ezen a német, osztrák és magyar tartománygyűlések összetételére vonatkozó elméletét az ugyanazon tartománygyűlések jellegére vonatkozó elmélete tetőzi be. Ezen Tezner-féle elmélet szerint «történetírókban és jogtörténetekben egyaránt megvan a hajlandóság arra, hogy a rendi

<sup>1</sup> *Technik und Geist* 56—58. old., 61. old., 2. jegyzet.

állam tartománygyűléseiben a népképviseletnek egy sajátságos formáját lássák nyilvánulni». Ez a felfogás azonban — Tezner szerint — a legnagyobb zavarokat idézheti elő, mert népképviselet és tartománygyűlések között áthidalhatlan ellentétek állanak fenn.

A népképviselet ugyanis — Tezner szerint — azon az alapelven épül fel, hogy az állami legfőbb hatalom akár a maga teljességében, akár részben a népet illeti. Egy valamivel nagyobb államban azonban physikailag lehetetlen, hogy a nép az őt illető jogok gyakorlása céljából teljes, vagyis olyan gyűléseket tartson, a melyeken az egész nép megjelenék. Szükség van tehát kiegészítő eszközre s ez abból áll, hogy a népet illető jogokat nem maga a nép, hanem az ő képviselői gyakorolják. Ennek már most Tezner szerint két fontos következménye van. Az egyik következmény abból áll, hogy a nép jogainak az átruházása feltétlenül szükségessé teszi a népnek erre irányuló akaratnyilvánítását, pl. a képviselők választását; a másik következmény pedig abból áll, hogy a népképviselet tagjai sohasem saját hatáskörben a maguk, hanem mindig átruházott hatáskörben a nép jogait gyakorolják.<sup>1</sup> Nem így alakul a helyzet Tezner szerint a német, az osztrák és a magyar rendi államokban.

A monarchikus rendi államokban a közügyek intézésében részt venni egyedül a rendek vannak jogosítva. Annak, a ki nem tartozik a rendek közé, vagyis a nép nagy tömegének politikai jogai egyáltalán nincsenek. Minthogy pedig képviselni csak azt lehet, a kinek vannak jogai, ebből szükségképen következik, hogy a rendi államokban a népjogok hiánya már egymagában is lehetetlenné teszi a képviselet elvének a megvalósítását. A rendek ennek következtében tartománygyűléseiken nem a nép által reájuk átruházott jogokat, hanem a saját jogaikat gyakorolják, nem képviselői, hanem az uralkodóval egyetemben társurái a népnek<sup>2</sup> s ha olykor-olykor védelmezik is a nép érdekeit, ezt nem a képviselet elve alapján, mint képviselők s nem azért teszik, mert a nép a maga összességében

<sup>1</sup> U. o. 69., 70. old.

<sup>2</sup> Minthogy az állami hatalom jelképe gyanánt a korona szerepel, ezt akképen fejezik ki, hogy a koronának az uralkodón kívül egyedül a rendek a tagjai (Mitkrone). U. o. 74. old.

gyűlést tartani képtelen, hanem a fölé és alárendeltség viszonya alapján azért, mert mint a nép patronusai akarnak szerepelni.<sup>1</sup> Abból már most, hogy a rendiségen kívül álló népnek politikai jogai egyáltalán nincsenek, abból, hogy a nép a tartománygyűlésen meg nem jelenhetik s abból, hogy politikai jogaik egyedül a rendeknek vannak, Tezner négy rendkívül fontos és jellemző következtetést von le.

Az első következtetés abból áll, hogy akár Németországot, akár Ausztriát, akár Magyarországot tekintsük, a rendi állam tartománygyűlése nem a tagságra jogosított activ polgároknak egy, a tartománygyűlésen kívül álló összességét képviseli, hanem ilyen összesség gyanánt maga a tartománygyűlés szerepel.<sup>2</sup>

A második következtetés szerint a német, az osztrák és a magyar tartománygyűléseken «a rendek mindegyike, mint egy bizonyos statussal februházott egyéniség, mint X. herceg, mint Y. gróf, mint Z. város, nem pedig mint valamely nagyobb népegésznek az ő szerves működéséhez szükséges személyes eszköze (?) lép fel.» «A rendi állam a szerves helyettesítés, az organikus substitutio gondolatát nem ismeri» s a mennyiben mégis előfordul, hogy valamelyik rend a másikat, illetve valamelyik testület az ő repræsentansát bízza meg a helyettesítéssel, vagyis azzal, hogy helyette a tartománygyűlésen megjelenjék, «a megbízó és a megbízott közötti viszony ugyanúgy alakul, mint a magánjogban.» A megbízás korlátainak az átlépése esetén a megbízott magatartása a megbízót nem kötelezi.<sup>3</sup>

Harmadszor, minthogy a nép a közjog szempontjából egyáltalán nem is létezik, az uralkodóval szemben tartomány, illetve nálunk «ország» gyanánt a tartomány-, illetve országgyűlés tagjainak, alkotmány gyanánt pedig ugyanezen tagok előjogainak az összessége szerepel.<sup>4</sup>

S végül negyedszer, «a tartománynak a rendekkel s az alkotmánynak a rendi előjogokkal való azonosítása egyrésztől

<sup>1</sup> U. o. 70., 71., 73. old.

<sup>2</sup> U. o. 74. . . . . «die Landschaft keine Vertretung einer über sie hinausreichenden Gesamtheit von landtagsfähigen Activbürgern bildet, sondern diese Gesamtheit selbst ist.»

<sup>3</sup> U. o. 77. old. és 3. jegyzet.

<sup>4</sup> U. o. 74. old.

s a népjogok hiánya, valamint az egyetemes bűnhődés eszméje másrésztől szükségképen a rendi állam egyik legfőbb alapelvét, az ú. n. «Verwirkungstheoret» vonják maguk után.» «E szerint valahányszor a király és a rendek között véres összeütközés támad, a küzdelem mindannyiszor az országért, illetve az ország feletti rendelkezésért folyik s az ország, illetve a felette való rendelkezés annak a zsákmánya lesz, a ki a másik felett győzelmet arat.» «Ha tehát az uralkodó győz, akkor jogában áll az uralkodónak a győztes jogán a rendek összes jogait s ezzel az ország egész alkotmányát elkobozni s a korona tagjainak amputatio révén jogában áll korlátlan egyeduralkodóvá lenni.»<sup>1</sup>

A magyar jogra való hivatkozások bizonyítják, hogy Tezner a tartománygyűlések összetételére és jellegére vonatkozó elméletét a magyar rendi országgyűlésre is kiterjeszti. Hogy jogosan-e vagy sem, kitűnik a következőkből.

A mi a Tezner-féle constructionnak az összetételre vonatkozó részét illeti, Tezner annak igazolására, hogy a tartománygyűléseknek és köztük a magyar országgyűlés két táblájának a tagjai a maguk összességében egy-egy szerves egészszé tömörülni képtelenek voltak, az egyes tagoknak és rendeknek az adóügyekben a királylyal folytatott külön alkudozásaira és arra hivatkozik, hogy a tartománygyűlések határozatai a távollevőket nem kötelezték.

Ezzel szemben a külön alkudozásokat illetőleg elég lesz, ha az 1504. évi decr. 1 art.-ára hivatkozunk, a mely szerint addig tényleg előfordult, hogy egyes urak és vármegyék ajánltak fel a felségnek valami adót, avagy segély; — ez a törvény azonban elrendelte, hogy «az adót a főpap és báró uraknak, meg az ország többi nemeseinek a közös egyetértésével kell megajánlani s hogy az ekkép megajánlott segélynek vagy adónak a fizetése alól senkinek sem szabad magát kivonni.» «Ha pedig valamely vármegye bármiféle adót vagy segélyt önszántából s nem az egész ország akaratából s így az ország régi szabadsága ellenére országgyűlésen kívül ajánlana a felségnek, akkor az ilyen vármegye nemeseit mint hitszegőket az országgyűlés személyükben és vagyonukban úgy büntetheti,

<sup>1</sup> U. o. 73. old.

a mint jónak látja.»<sup>1</sup> Azt tehát, a mit Tezner rendi országgyűléseink egyik jellemző vonása gyanánt emel ki, a magyar jog egyenesen tiltotta s tilalmának szigorú büntetésekkel iparkodott érvényt szerezni.

A mi pedig az országgyűlés határozatához hozzá nem járult tagokat s a távollevőket illeti, elég lesz, ha a contradictiók tárgyában kelt, valamint a távollevőkre vonatkozó art.-okra hivatkozunk.<sup>2</sup> A hivatkozott art.-ok szerint rendi eljárásunknak már évszázadok óta alapelve volt, hogy a kisebbség a többség határozatát magára nézve kötelezőnek elismerni tartozik s hogy az ú. n. contradictiók önmagukban és mindörökre semmiesek. S ugyancsak évszázadok óta alapelve rendi eljárásunknak az az elv, hogy a kitűzött napon meg nem jelent országgyűlési tagokra négy napnál tovább nem kell várakozni s hogy e négy nap elteltével jogában áll a királyi felségnek az országgyűlésen jelenlevőkkel az ország ügyeit elővenni s azokban határozni és végezni, még pedig akképen, hogy a jelenlevők határozatai a távollevőket kötelezik.

Ha a magyar jogtörténelemnek ezen közismert adataival szemben tarthatatlan a Tezner-féle elmélet országgyűléseink structurája szempontjából, még inkább tarthatatlan országgyűléseink jellegét illetőleg.

Mínthogy az idevonatkozó Tezner-féle tételek közül a Verwirkungstheorie-t tárgyaló végső tétel a megelőző tételek folyománya gyanánt van feltüntetve, elég lesz, ha csak az alapvető tételeket teszszük bírálat tárgyává. Ha az alapvető tételek megdőltek, velük együtt szükségképen megdőlt a végső következtetés: t. i. az alkotmány elkobzásának elmélete is.

Tezner a Verwirkungstheorie első alapvető tétele gyanánt

<sup>1</sup> Igaz ugyan, hogy az 1715. évi dekrét. 8. art. a megengedte az ú. n. concursus ragnicolarum-ok tartását. De ez a törvény sem engedte meg, hogy a király egyesekkel, avagy egyes rendekkel külön tárgyaljon, hiszen a concursusra is meg kellett hívni — a mennyire az ellenséges betörés engedte — az összes rendeket. Ezenfelül az ilyen csakis adóügyi kérdésekben tárgyaló concursusok egyedül váratlan ellenséges betörés, avagy rögtöni háború esetén voltak tarthatók s a valóságban csak az 1715. évi 8. art. megalkotása utáni pár évtized alatt fordultak elő s azóta sohasem tartattak. V. ö. az 1741. évi dekrét. 22., 1791. évi 19. és 1827. évi 4. art.-okat.

<sup>2</sup> 1649. évi 14., 1790. évi 26., 1492. évi 108. art.-ok.

az országnak a rendekkel s a rendi alkotmánynak a rendi előjogokkal való azonosítására hivatkozik. S a XVII. századból ránk maradt Berényi-féle napló a felsőtáblát tényleg Uraknak, az alsótáblát Országnak nevezi s rendi alkotmány alatt tényleg még ma is a rendi előjogok, szabadságok, kiváltságok és mentességek összességét szokták érteni.

De egészen más a jelentőségük ezen elnevezéseknek a német és az osztrák jogban s egészen más nálunk. Hiszen ha a városokat nem tekintjük, a német és az osztrák tartománygyűlések az összes politikailag jogosultakat magukban foglalták; a tartománygyűlés tehát tényleg azonos volt a politikai értelemben vett tartománynyal s a rendi alkotmány tényleg azonos volt a tartománygyűlés tagjainak az előjogaival. Nálunk ellenben, ha a városokat nem tekintjük, az országgyűlés tagjai még akkor is csak elenyészően csekély töredékét alkották a politikailag jogosultak összességének s a rendi alkotmány nem az országgyűlési tagok, hanem az összes politikailag jogosultak előjogaival volt azonos.

Ugyanily helytelen magyar szempontból Teznernek az a tétele, mely szerint a rendi állam az organikus substitutiót nem ismerte s a követ és megbízói közötti viszony a magánjog elvei szerint alakult. Mindez igaz lehet ott, a hol az állam tartományokra darabolódott szét s szinte létezése is vitássá vált,<sup>1</sup> de semmi jogosultsága sincs ott, a hol a comitatusok tartományokká válni s az állam egységét megbontani képtelenek voltak s a hol a politikailag jogosultak számát úgy, mint pl. Ausztriában — a minimumra sorvasztani nem sikerült.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> v. Below: *Der deutsche Staat des Mittelalters* cz. munkája pl. arra a kérdésre iparkodik válaszolni, hogy: «Dürfen wir dem deutschen Mittelalter einen Staat zuschreiben?» Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a német cultura mélységét és nagyságát s különösen a kulturális élet hatalmas vidéki góczpontjait igen nagy részben a jog szülte Particularismus hozta létre; nálunk ellenben — hiába mentette meg az állam egységét a jog, — a török hódoltság darabokra tépte államunk területét s évszázadokon át megakadályozott minden nagyobbarányú kulturális fejlődést. Ezzel szemben azonban «bei der Nachbarschaft der Türken war die Regierung vielfach zur Rücksichtnahme auf den zu grosser Ungebundenheit neigenden Sinn der Bewohner (Ungarns) genöthigt.» Dr. H. Luschin v. Ebengreuth: *Lehrbuch der oest. Reichsgeschichte*. 403. old.

<sup>2</sup> Luschin i. m. U. o.



Az állami egységre s a politikailag jogosultaknak egy rendi államban meglepően nagy számára kell visszavezetnünk, hogy a magyar alsótábla tagjai s különösen a vármegyei követek, mint egy meglehetősen nagyszámú kiváltságos populusnak a valóságos repraesentansai szerepeltek s hogy köztük és a vármegyék közt a viszony a magánjog elveitől teljesen eltérően alakult. Hiszen kétségtelen, hogy a vármegye jogosítva volt az utasítástól eltérő követet visszahívni, de sehol semmi nyomát nem látjuk annak, a mit Tezner állít, hogy t. i. az utasítás ellenére leadott voksokat valaha is megsemmisítették s ezen a czímen valamely magyar törvényt érvénytelenné nyilvánítottak volna.

A magyar történelem ismer ilyenirányú idegen törekvéseket,<sup>1</sup> de ilyen irányú magyar jogszabályt nem ismer.

Végül a mi Tezner alapvető tételei közül a legfontosabbat illeti, e szerint a rendi államban a képviselet elve azért nem valósulhatott meg, mert a politikailag jogosultak összessége gyanánt maga a tartománygyűlés szerepelt. Meg kell jegyeznünk, hogy a most idézett tétel alól maga Tezner is tesz kivételt. Hiszen világos, hogy a városok a rendi alkotmány szerint is kénytelenek voltak a tartománygyűlésre képviselőket küldeni s következőkép világos, hogy a városokban politikailag jogosultnak csakis a választott képviselőt tekinteni lehetetlen. A Tezner-féle constructió fogatkozása azonban nem abból áll, hogy ezen a városok le hanyatlása s a városi torzválasztások következtében jelentéktelen kivételt csak mellékesen érinti, hanem abból, hogy a képviseleti elv szempontjából a német, az osztrák és a magyar rendiség között fennálló nagy különbségeket egyszerűen elhallgatja.<sup>2</sup> Tezner ugyanis ezzel az elhallgatással

<sup>1</sup> Lásd az 1848-iki törvények érvénye ellen felhozott, de teljesen tartahatatlan s ma már teljesen túlhaladott Lustkandl-féle érveket.

<sup>2</sup> Egy névtelen írónk *Ungarn im Jahre 1841* című röpiratában kimutatja, hogy Magyarországnak 12.000,000 lakosából a 600,000 főnyi nemesség s 600,000 főnyi városi polgárság révén összesen 1.200,000 lakos, vagyis e lakosságnak 10 %-a van az országgyűlésen képviselve s 90 % egyáltalán nincs képviselve. Az egyes vármegyéket illetőleg kiemeli, hogy majd minden vármegyében van több ezer szavazásra jogosított bocskoros nemes és hangsúlyozza, hogy szerinte ezek az okai a magyar követválasztások elfajulásának. Virozsil mindezt idézi i. m. II. k. 405. old., f. jegyzet s mindössze annyiban

szükségképen azt a meggyőződést kelti az olvasóban, hogy a képviselő elvét, a városokra vonatkozó jelentéktelen kivételt leszámítva, a magyar rendi állam sem ismerte, hogy az országgyűlés tagjain kívül politikailag jogosultak nálunk sem voltak s hogy ép ezért a politikailag jogosultak összessége, vagyis politikai értelemben nemzet, illetve ország gyanánt nálunk is az országgyűlés szerepelt.

Hogy ezek a tételek a magyar rendi államban mennyire tarthatatlanok, ezt — a Tezner által idézett Montesquieu-féle gondolatmenet alapulvétele mellett — pusztán statisztikai adatokkal is bebizonyíthatjuk.

Fényes Elek statisztikai adatai alapján a nemesség lélekszáma 1837 táján Felső-Ausztriában 2552-re, Alsó-Ausztriában 8512-re, Morvaország és Sziléziában 2284-re s Csehországban 4500-ra volt tehető. Ezzel szemben a magyarországi nemesség lélekszáma a II. József-féle népszámlálás szerint 325,894-re, 1840-ben pedig 544,372-re emelkedett. Míg tehát tízezer lakosra Felső-Ausztriában 28, Alsó-Ausztriában 65, Morvaországban és Sziléziában 11 és Csehországban 12 nemes, addig Magyarországon tízezer lakosra 500 nemes esett.<sup>1</sup> A magyar nemesség aránylag tízenhatszerte volt népesebb, mint a felsőaustriai, nyolcezszorta volt nagyobb, mint az alsóaustriai, negyvenötszörte volt nagyobb, mint a morva és sziléziai és negyvenszerte volt nagyobb, mint a csehországi nemesség. Ha már most tekintetbe

veszi védelmébe a magyar követválasztásokat, hogy szerinte a választói jog első reformját megelőzőleg, az angol parlamenti választások is ép oly kevéssé voltak mintaszerűek, mint a magyar választások. Tezner már most idézi Virozsilnak idevágó fejtegetéseit s Virozsil szövegének azt a részét, a mely az egész népesség  $\frac{1}{10}$ -ét alkotó politikai nemzetnek, t. i. a 600,000 nemesnek és a 600,000 városi polgárnak a kiváltságairól szól, felkiáltó jellel külön is kiemeli. V. ö. *Technik und Geist* 82. old., 3. jegyzet. Világos tehát, hogy Teznernek a magyar nemesség nagy számáról s a nemesség követeinek a vármegyék által való választásáról, vagyis mindarról, a mit a szövegben elmondunk, — van tudomása. De minthogy ezek a tények ellenkeznek az ő előre elfoglalt álláspontjával, — egyszerűen elhallgatja őket.

<sup>1</sup> Fényes Elek: *Magyarország Statisztikája*. I. k. 118—120. old. Schwartner M. i. m. I. 110. és 212. old. Az erdélyi magyar nemesség lélekszáma 84,698, a galicziai nemességé 107,208 volt. Tízezer lélekre Erdélyben 434, Galicziában 146 nemes jutott.

vesszük, hogy az osztrák tartománygyűléseken ezen csekélyszámú nemességből is csak a felnőtt férfiak s ezek is csak akkor jelenhettek meg, ha bizonyos kellékeknek megfelelték,<sup>1</sup> akkor világos, hogy Felsőausztriában, Morvaországban, Sziléziában és Csehországban a nemesség számának csekélysége következtében mi akadályja sem volt annak, hogy a politikailag jogosult nemesek a tartománygyűléseken valamennyien megjelenjenek, még pedig mindannyian a saját jogukon, vagyis nem helyettesek, illetve képviselők útján, hanem személyesen. Ausztriában az egyéb okokról nem szólva, a nemességnek feltűnően kis száma is oka volt annak, hogy a képviseleti elv ki nem alakulhatott. Nem így Magyarországon.

Nálunk az öt és félszáz ezer magyar nemes között 1847 táján 154,380-an voltak olyanok, a kik a vármegyék universalis congregatióin politikai jogokkal voltak felruházva.<sup>2</sup> Minthogy ezek az országgyűlésen mindannyian meg nem jelenhettek, világos, hogy nálunk a nemességnek egész Európában páratlanul álló nagy száma már évszázadok óta kikényszerítette a helyettesek, a megbizottak, illetve a mint mondani szokták, a követek választását. A magyar rendi alkotmány e szerint már évszázadok óta ismeri a képviseleti elvet s ezt azért kell különösen kiemelnünk, mert míg Ausztriában és a Német-birodalomban a képviseleti elv alapján küldött városi követek, ép úgy mint nálunk, minden jelentőségüket elvesztették, addig a magyar országgyűléseken politikailag legfontosabb tényezők gyanánt nem a saját jogukon megjelent mágnások, hanem a vármegyék választott követei szerepeltek. S ha tekintetbe vesszük, hogy a vármegyei követválasztásokban Borsod vármegyében 7085, Pozsony vármegyében 6750, Veszprém vármegyében 6805 stb. szavazó vett részt,<sup>3</sup>

<sup>1</sup> A nemesség egymagában még nem elegendő ahhoz, hogy valaki, mint úr, illetve lovag az osztrák Landtagokon megjelenjék. Bizonyos mennyiségű nemesi birtokának is kellett lennie. Később azonban nem erre a dologi elemre, hanem a tag gyanánt való bevezetésre fektették a súlyt, úgy, hogy Karinthiában, Steier és Tirolban a nemességen kívül egy üres alakiság lett a tagság alapjává. Az alakiságok betartása esetén tag lehetett birtoktalan nemes is Luschin i. m. 380. old.

<sup>2</sup> Fényes Elek: *Magyarország leírása*. 50. old.

<sup>3</sup> Szerző: *A magyar helyhatósági önkormányzat*. I. k., II. kiadást. 10. old., 3. jegyzet.

akkor nyomban érhetővé válik, hogy nálunk az országgyűlésnek 1848-iki reformja nem mint a képviseleti elv és a választói jog meghonosítása, hanem mint a már századok óta meglévő választói jognak a kiterjesztése jelentkezett.<sup>1</sup>

S ha végül elfogadjuk azt a Tezner-féle álláspontot, a mely szerint mennél kisebb valamely a népképviselet alapján szervezett alkotmányos államban a választók száma, annál inkább burkolt rendi alkotmányról van szó,<sup>2</sup> akkor el kell fogadnunk azt az álláspontot is, hogy mennél nagyobb valamely rendi államban a választók száma, annál inkább burkolt képviseleti alkotmánynyal van dolgunk. Vagyis Teznerrel szemben Virozilhoz kell visszatérnünk, a ki a rendi és a népképviseleti alkotmányok elhatárolása s a régi magyar alkotmány jellege tárgyában a következő álláspontra helyezkedik. Szerinte a rendi és a népképviseleti alkotmányokat egymást teljesen kizáró ellentétek gyanánt vagyis úgy felfogni, a mint ezt Tezner teszi, nem lehet. A gyakorlatban ugyanis nincsen olyan rendi alkotmány, melyben képviseleti, s nincs olyan képviseleti alkotmány, a melyben rendi elemek ne volnának. Az tehát, hogy valamely alkotmányt rendi avagy képviseleti alkotmánynak tekintünk-e, attól függ, hogy a rendi, avagy a képviseleti elemek vannak-e benne túlsúlyban. Minthogy a magyar országgyűlés szervezetében és hatáskörében s egyáltalán az 1848 előtti magyar alkotmányban a rendi elemek voltak túlsúlyban, az 1848 előtti magyar országgyűlést, a német és az osztrák tartománygyűlésektől lényegesen különböző, de mégis rendi országgyűlésnek, magát a magyar államot pedig a képviseleti elemeknek összehasonlíthatatlanul nagyobb száma ellenére is nem képviseleti, hanem «alkotmányos» rendi állammak kell tekintenünk.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Szerző: U. o. 1847-ben a választók az összes népességnek 1·8 % -át alkották. Az 1848-iki reform következtében ez az arányszám 1879 táján 6·1 % -ra emelkedett. Szerző: i. m. 181. old., I. jegyzet.

<sup>2</sup> *Das ständisch-monarchische Staatsrecht* 71. old.

<sup>3</sup> Virozil i. m. I. k. 286. és 287. old., *m*) és *n*) jegyzet. Szerinte: Den Unterschied zwischen der ständisch-constitutionellen und streng repräsentativ-constitutionellen Verfassung hat neben Brendel, Pölitz, Bülau, Krug und vielen Anderen auf's bündigste nachgewiesen J. Budeus v. Scharberg in dem. I. Hauptst. seines über die Verfassung Siebenbürgens im J. 1844

herausgegebenen Werkchens S. 1—7. und 105—106.» Virozsil az I. k. 286. oldalán ezt mondja : «In politischer Beziehung zu bemerken, dass die ungarische Staatsverfassung wohl mit Recht eine constitutionelle genannt, darunter jedoch insbesondere nicht gleich eine streng repräsentative Volks-, sondern nur nach den darin vorkommenden Feudel-Repräsentanten . . . eine ständische Verfassung verstanden werden könne.» Tezner többek közt Virozsilnak ezt a helyét is idézi, annak igazolására, hogy : «über die ständische, nicht constitutionelle Natur des altungarischen Verfassungsrechts besteht in der Wissenschaft kein Zweifel.» Bizonyíték szerinte : Virozsil I. k. 286. old. Lásd *Technik und Geist* 94. old., 3. jegyzet. A hivatkozott bizonyíték abból, a mit Tezner állít, mit sem bizonyít.

EREKÝ ISTVÁN.